

8.1 Antika – Europos kultūros pamatas

Antikos laikais formuojasi naujos valstybės valdymo formos, kuriasi mokslai, filosofija, literatūra, įvyksta tikra revoliucija mene. Graikija patiria didįjį kultūros perversmą.

Natūrfilosofai atrado kūno grožį, sofistai – ginčo grožį, Sokratas – sielos grožį, Platonas – pažinimo grožį.

Tiesos ir teisingumo, grožio ir gėrio vertybėmis paženklintas žmogaus kelias – tai apskritai žmogiškumo kelias. Tokia yra antikinės filosofijos išvada.

Graikai gerbė Homerą ne tik kaip poetą, bet ir kaip pirmąjį filosofą bei mokytoją, šlovinantį tėvynės meilę, ištikimybę, narsumą, pareigas dievams, artimiesiems, tėvynei.

Pagal Jostein Gaarder „Sofijos pasaulis“

Antika – tai neišsemiamas įkvėpimo šaltinis, o Homeras vis dar išlieka visų europiečių poetas, todėl nenuostabu, kad lietuvių poetas Henrikas Radauskas (1910–1970) sukūrė eilėraštį, pavadintą „Homero jaunystė“.

Homero jaunystė

Aš gėriau putojantį pieną,
Aš valgiau nežemišką duoną,
Žiūrėjau į žėrinčią dieną:
Į žydinčią gėlę raudoną.

Man piemenys grojo vamzdeliais
Pavėsyje aukšto platano,
Ir bitės auksiniais indeliais
Man kvepiantį medų gabeno.

O, kaip man beprotiškai sekėsi!
Man vynuogės nokti skubėjo,
Ir sunkios, įsirpusios kekės
Laimingos prie lūpų virpėjo.

Su lyra klajodami dviese,
Mes karą ir kardą giedojom
Ir vasarą aukštą ir šviesią
Ir riedančią bangą po kojom.

O žvaigždės, pradėjusios kilti,
Ant jūros rankas auksines
Uždėjo ir liepė nutilti,
Kad ji neprikeltų manęs.

**1. Perskaitykite
H. Radausko
eilėraštį „Homero
jaunystė“.**

**2. Naudodamiesi
elektronine
kirčiuokle,
sukirčiuokite
eilėraštį.**

Henrikas Radauskas

8.1 Antika – Europos kultūros pamatas

Į Homerą atsigręžė ir jums jau žinomas lietuvių poetas Kazys Bradūnas. Jis, kaip ir Odisėjas, ilgą laiką gyveno „tremtyje“, keliavo gyvenimo išbandymų labirintais ir savo kūryba kovojo dėl galimybės grįžti į tėviškę.

3. Perskaitykite „Trečiąjį pokalbį“ su Gediminu iš K. Bradūno poezijos rinkinio „Pokalbiai su karaliumi“.

TREČIASIS POKALBIS

Mūsų senoliai siuntė jums savo pasiuntinius ir laiškus, atvėrė jums savo kraštą, tačiau niekas iš jūsų neatvyko, net nė šuo iš jūsų pusės su padėka neatsiliepė dėl tų pasiūlymų.

Iš Gedimino laiško Lūbecko, Rostocko, Sundo, Greifswaldo, Stettino ir Gotlando piliečiams 1323 m. gegužės 26 d.

Bet mano tėviškė
Užgožta nekviestų,
Todėl nesidrovėdamas kaistu
Ir klausiu:
Kokia teise tie iš Rytų
Susėdo prie senolių skobnių,
Ko skerdžia briedžius ir paukščius,
Ko purvina ir kruvina slenksčius?..

<...>

O, viešpatie,
Tu tik rašai,
Kai duona virsta kartumu
Ir druskos prakirsti maišai
Boluoja kaulų baltumu.

<...>

O tu tik pakyli nuo sosto,
Pergamentą padavęs juokdariam.
Ir nežinau, kieno malonė glosto,
Ką Švento ir ką blogo padariau?

Po vainiku, po garbanotu plauku
Tavoji išmintis šiandieną per gera –
Ji tikisi, ji metų metais laukia,
Ko žemėje nebuvo ir nėra.
O gal ir mano rūpestis skubus –
Ko niekada nebus?..

Vis tiek velkuos
Nekruvinos aukos
Apeiginius rūbus.

4. Remdamiesi jums prieinamais žodynais, išsiaiškinkite šių žodžių reikšmes:

užgožti
drovėtis
skersti
boluoti
vilktis

skobnis
slenkstis
pergamentas
juokdarys
išmintis

8.1 Antika – Europos kultūros pamatas

5. Perskaitykite tekstą ir atlikite užduotį.

Kaip kalbos magija leidžia pamatyti tai, ko nematėm

Skaitydami šį tekstą, rizikuojate nuo šiol į dangų žiūrėti kiek kitaip. Taip pat rizikuojate dar geriau perprasti, kaip veikia kalbos magija, ir kad kažką nauja mums pamatyti daug lengviau tuomet, kai tai įvardijame žodžiais. Galbūt tai galioja ne tik spalvoms? Bet dabar, prieš skaitydami, įsižiūrėkite į dangų (man ir jums pasisekė, jei galite jį matyti). **Kokios spalvos dangų matėte ką tik? Ir visą savo gyvenimą lig šiol?**

<...>

Šis tekstas – apie tai, kaip žmonės mato pasaulį. Ar kaip jo nemato. Ir kaip mes galime net nepastebėti kažko, kol negalime to kažko apibūdinti – net jei tas kažkas yra toks, atrodytų, savaime suprantamas dalykas kaip spalva.

Panašu, kad ankstyvaisiais žmonijos istorijos laikais „mėlyna“ neegzistavo – bent jau taip, kaip apie ją galvojame šiandien. Kaip teigiama „Radiolab“ laidoje „Colors“, senosios kalbos neturėjo žodžių mėlynai – mėlynos nebuvo nei graikų, nei kinų, nei japonų, nei hebrajų kalboje. Maža to, egzistuoja prielaida, kad ne tik tokio žodžio nebuvo – žmonės galėjo mėlynos nematyti iš viso. Bent jau taip, kaip mes ją suprantame šiandien.

Kaip buvo pastebėta, kad mėlynos trūksta?

Anot „Radiolab“, Homeras garsiojoje savo „Odisėjoje“ mini „vyno tamsumo jūrą“, bet ne tamsiai mėlyną ar žalsvą. Pamaniau, būtų įdomu peržvelgti lietuvišką „Odisėjos“ vertimą. Internete radau suskaitmenintą versiją, kurią iš graikų kalbos vertė Antanas Dambrauskas (Homeras. Odisėja. Vilnius: Vaga, 1979). <...>

Ką gi aptikau lietuviškame Homero „Odisėjos“ vertime? Pirmiausia pabandžiau atskirai pasižiūrėti į jūrą tekste. Čia ji – bekraštė, miglota, dieviška, beribė, plačioji, šniokščianti, žuvinga, banguojanti, šventoji, plyna. Gerai. O kokių ji spalvų? Jūra ar jūros čia – tamsiabangės, juodosios, tamsios. Susidaro įspūdis, kad vertime jūra dažniausiai... pilka.

Jūra – dar ne viskas. Dar yra vanduo, vandenynai ir vandenys – jie „Odisėjoje“ platūs, žuvingi, šalti, sūrūs, neišmatuoti, kartūs, bekraščiai, baisūs, šniokščiantys, jų plotai beribiai. Dažniausiai, vėlgi, pilki ir juodi, sykj – net žilieji. Vilnys čia – juodos. Marios: plynosios, plačiosios, giliosios, didžiabangės, žuvingos, šniokščiančios, bekraštės, miglotos, audringos, tamsiosios, ir... dažniausiai pilkos arba juodos, kelissyk – purpurinės.

Šaltiniai „Odisėjoje“ – tyri, gėli, neišsenką, skaidrūs, bet jei kalbam apie spalvas, jie „kaip sidabras“ arba tamsiavandeniai. Srovės – gražiosios, didžvandenės, Egiptas gražiasrovis, Okeanas lėtasrovis, tačiau kokios spalvos tos srovės? Jokios. O bangos? Didžiulės, galingos, aukštos, pakiliosios, sūkuringos. Ir... purpurinės. Ne sykj ir ne du. Netikit? Paskaitykit patys!

<...>

1858-aisiais studentas, tikras Homero fanatikas, Williamas Gladstone'as (vėliau tapęs Didžiosios Britanijos premjeru – ir tapęs juo keturis kartus) pastebi, kad „vyno tamsumo jūra“ yra ne vienintelis keistas spalvos apibūdinimas šiame kūrinyje. Homeras giesmė po giesmės, atrodytų, gana komplikotai, aprašo aprangą, šarvus, ginkluotę, veidų bruožus, gyvūnus ir kitus dalykus. Jo būdai konkretizuoti spalvas atrodo keisti. Pavyzdžiui, plienas ir avys čia yra violetinės spalvos. Medus – žalias. Kaip ir iš baimės spalvą pakeitę veidai.

8.1 Antika – Europos kultūros pamatas

Tad Gladstone'as nutaria suskaičiuoti spalvų paminėjimus knygoje. Ir jei juoda čia, originale, minima beveik 200 kartų, o balta – apytiksliai 100, kitos spalvos čia retos. Raudona paminėta mažiau nei 15 sykių, o geltona ir žalia – mažiau nei po 10 kartų.

Gladstone'as pradėjo tyrinėti kitus senuosius graikų tekstus ir pastebėjo tą patį dalyką: ten niekada ir niekas nebuvo apibūdintas kaip „mėlynas“. Toks žodis netgi... neegzistavo. Atrodė, kad graikai gyveno miglotame ir murziname pasaulyje, stingančiame spalvų. Daugiausia ten buvo juodos, baltos ir metalo atspalvių, su retais raudonos ar geltonos žybsniais.

<...>

Geigeris pradėjo tyrimą, siekdamas nustatyti, kada gi „mėlyna“ pradėjo atsirasti kalbose. Jis aptiko keistą atsikartojimą visame pasaulyje. Paaiškėjo, kad kiekviena kalba pirmiausia turėjo žodžius juodai ir baltai, arba – tamsiai ir šviesiai.

Trečias žodis, skirtas spalvai, kuris gimsta visose tyrinėtose kalbose po šių dviejų žodžių, yra raudona. Kraujo ir vyno spalva.

Po raudonos – taip klostosi istoriškai – atsiranda geltona, vėliau žalia (tiesa, keliose kalbose šios spalvos susikeičia vietomis). Vėliausiai iš pagrindinių spalvų visose kalbose pasirodo būtent mėlyna.

Vienintelė senovės kultūra, sukūrusi žodį mėlynai spalvai, buvo egiptiečiai. Taip nutikus, jie vieninteliai išvystė būdą išgauti mėlyniems dažams. Nors... gal buvo atvirksčiai? **Kas buvo pirma – žodis ar dažai?**

<...>

Tad ar prieš tai, kai jau turėjo žodį mėlynai spalvai, žmonės net nematė mėlynos? Išsiaiškinti tai – sunkoka. Mes negalime įsivaizduoti, kas vyko Homero galvoje tuo metu, kai jis rašė apie vyno tamsumo jūrą ar violetines avis (laidoje tarsi praleidžiamas faktas, kad pats graikų dainius buvo aklas). Tačiau tikrai žinome, kad senovės graikai ir kiti žmonės, gyvenę senovėje, biologine prasme buvo tokie pat kaip mes, ir turėjo tokią pat galimybę matyti spalvas – taip pat, kaip mes.

Bet ar iš tiesų gali pamatyti kažką, jei neturi tam žodžio?

<...>

Darsyk primenu, kad dėmesys yra energija. Ką juo maitiname, tą auginame. Galimybės tai būtų ar trukdžiai, smagūs ar pavojingi vaikų žaidimai, dailūs gyvenimo mozaikos akmenys ar gyvenimiškas purvas – renkamės mes. Rinkdamiesi savo žodžius.

Beje, kokios spalvos dangų matėte prieš skaitydami tekstą?

Ir kokį jį matote dabar?

Kalbos magija prasideda dar prieš atsimerkiant.

8.1 Antika – Europos kultūros pamatas

6. Pažymėkite, kurie teiginiai teisingi, kurie – neteisingi.

Teiginys	Teisingas	Neteisingas
1. Perskaitytas tekstas yra apie tai, kaip žmonės mato pasaulį arba jo nemato.		
2. Graikų, kinų, japonų ir hebrajų kalbos turėjo žodį, reiškiantį „mėlynas (-a)“.		
3. Britas Williamas Gadstone'as tyrinėjo Homero tekstus.		
4. Homero giesmėse avys ir plienas yra mėlynos spalvos.		
5. Homero tekstuose juoda spalva minima beveik 200 kartų.		
6. Homero tekstuose raudona spalva paminėta daugiau nei 15 kartų.		
7. Dažniausiai graikų tekstuose minimi juodos, baltos ir metalo atspalviai su retais raudonos ar geltonos žybsniais.		
8. Visose kalbose pirmiausiai atsirado žodžiai juodai ir baltai arba tamsiai ir šviesiai spalvai įvardyti.		
9. Visose tyrinėtose kalbose trečioji spalva, kuriai įvardyti sugalvotas žodis, yra geltona.		
10. Vienintelė senovės kultūra, sukūrusi žodį mėlynai spalvai įvardyti, buvo egiptiečiai.		

